

РЕГІОНАЛЬНИЙ РИНОК ПРАЦІ ТА САМОЗАЙНЯТІСТЬ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ключові слова: індивідуальне підприємництво, ринок праці, зайнятість населення, самозайнятість, власна справа, приватна власність.

У статті досліджуються основні тенденції розвитку ринку праці та зайнятості на прикладі Хмельницької області за умов економічної трансформації регіонального господарства до ринкових відносин; визначено основні заходи організаційно-економічної підтримки самозайнятості та можливості регіонального управління розвитком індивідуального підприємництва.

Вступ. Досвід індустріально розвинутих країн світу показує, що найбільш ефективний шлях подолання кризової ситуації в економіці – послідовне стимулювання ділової активності працездатного населення.

В сучасних умовах важливим завданням є з'ясування ролі держави в підтримці і розвитку підприємництва, пошук ефективних економічних інструментів стимулювання підприємницької ініціативи, визначення місця і ролі самозайнятості населення як виду трудової діяльності в розв'язанні соціальних проблем на макроекономічному та на мікроекономічному рівнях.

Реаліями сьогодення є те, що самозайнятість - самостійний і важливий елемент регулювання ринку праці. Самозайнятість населення як особливий вид підприємницької діяльності органічно поєднує в собі основні принципи функціонування ринкової економіки.

Підвищений інтерес до дослідження проблем самостійної трудової діяльності зумовлюється п'ятьма головними обставинами:

- розвиток індивідуального підприємництва створює реальні умови для здійснення глибоких структурних змін у розвитку економіки, формуванні динамічного ринкового її сектора;
- значною мірою знімається соціальна напруга на ринку праці, оскільки розширюється сфера прикладання праці, формується ефективна регіональна система зайнятості, яка враховує соціально-психологічні, етнічні, демоекономічні характеристики населення, історичні та трудові традиції, притаманні певному регіону;
- розвиток такого виду підприємництва як самозайнятість сприяє забезпеченню продуктивної зайнятості економічно активного населення;

- підтримка реалізації різноманітних форм самозайнятості населення місцевими органами державного управління сприяє зростанню доходів місцевого бюджету;
- застосування різних форм самостійної трудової діяльності визначає напрями формування та ефективного використання трудового потенціалу регіону, забезпечення його соціально-економічного розвитку, підвищення рівня життя населення.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження основних тенденцій розвитку регіонального ринку праці та зайнятості населення в умовах ринкових відносин, визначення напрямів удосконалення управління розвитком підприємництва в регіоні.

Аналіз літературних джерел з даної проблематики. Різні аспекти регіонального регулювання індивідуального підприємництва розкриваються у працях багатьох відомих вчених: О. Амоші, В. Геєця, С. Бандура, Д. Богині, С. Вовканича, М. Долішнього, С. Злупка, С. Качана, О. Кузьміна, Е. Лібанової, В. Онікієнка, В. Мікловди, Г. Купалової, У. Садової, Л. Семів, А. Чухно та ін.

Разом з тим потребують удосконалення методичні та організаційні аспекти формування ефективних регіональних механізмів підтримки самозайнятості з урахуванням всієї мінливості ситуацій, що відбуваються в сфері трудових відносин. З метою розв'язання гострих соціально-економічних проблем важливого значення набуває доведення наукових доробок у цій царині до рівня практичного використання.

Постановка завдання: проаналізувати стан розвитку підприємництва у Хмельницькій області, зокрема у сфері самозайнятості населення; на основі проведеного аналізу намітити перспективи розвитку індивідуального підприємництва в регіоні.

Результати дослідження. В Україні формується нова модель зайнятості населення, основними рисами якої є:

- скорочення зайнятості у державному секторі економіки та її зростання в галузях недержавної форми власності;
- поглиблення процесу перерозподілу робочої сили із сфери матеріального виробництва в галузі надання послуг;
- тенденція до збільшення числа осіб, зайнятих у сфері індивідуального підприємництва.

Ринкова трансформація соціально-трудових відносин супроводжується не тільки глибокими змінами в характері і змісті праці, масштабним міжсекторним та міжгалузевим перерозподілом трудових ресурсів, а й появою нових для нас видів і форм зайнятості, в структурі яких вагоме місце посідає самозайнятість.

Саме необхідність вижити в складних умовах змусила багатьох людей організувати власну справу. Ринкова система, основними елементами якої є приватна власність на засоби виробництва, свобода підприємництва і свобода вибору, мотивація з урахуванням власних

інтересів, конкуренція та система ціноутворення створюють об'єктивні засади для розвитку різноманітних форм включення економічно активного населення в процес праці.

Фундаментом самостійної зайнятості є приватна власність на засоби виробництва, яка створює об'єктивні передумови для нівелювання безробіття як соціально-економічного явища. В результаті кожна працездатна людина має реальну можливість для самореалізації у сфері праці.

Зайняті в сфері індивідуального підприємництва органічно пов'язані з середнім і великим бізнесом через систему ринків, оскільки вони виробляють і поставляють необхідні суспільству товари і послуги, оперативно заповнюючи вільні ніші на ринку, забезпечуючи тим самим його гнучкість, а також продуктивність зайнятості.

З точки зору автора, самостійна зайнятість – це форма підприємницької діяльності індивіда, що забезпечує його продуктивну зайнятість і спрямована на задоволення соціально-економічних потреб особистості шляхом виробництва матеріальних благ та надання послуг, необхідних суспільству, при використанні приватних (орендованих) засобів виробництва та особистій відповідальності за результати господарювання.

Баланс на ринку праці виступає однією з головних умов ефективного функціонування економіки держави та забезпечення високого рівня добробуту суспільства зокрема.

Попит на робочу силу, як складний елемент механізму ринку праці в загальному вигляді відображає потребу економіки у певних працівниках на певний момент часу.

Аналізуючи попит на робочу силу у Хмельницькій області за даними Хмельницького обласного центра зайнятості населення виявлено тенденцію до його зменшення. Як видно з таблиці 1 у 2010 році, порівняно з 2008 роком, потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць зменшилась на 68,6 %. Найвищим попит на робочу силу у 2010 р. був на професіоналів - 59 осіб, Кваліфіковані робітники з інструментом – 55 осіб та робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування – 64 особи. Така ситуація на ринку праці була характерна і для попередніх 2008-2009 років.

Поряд із попитом, кон'юнктуру ринку праці, визначає також і пропозиція робочої сили, яка являє собою чисельність незайнятого населення і населення, яке заявило про своє бажання працювати, тобто зареєстрованих у відповідних службах. За даними табл. 1 пропозиція робочої сили усього у 2010 році скоротилась у порівнянні з 2008 роком на 16,2 %. Порівнюючи попит і пропозицію робочої сили, неважко відстежити, що остання в десятки разів перевищує попит, формуючи при цьому трудонадлишковий ринок праці. Це, у свою чергу, відображається на зростанні навантаження на одне вільне робоче місце та вакансію. У 2010 р. цей показник зріс майже втричі.

Таблиця 1 - Попит та пропозиція робочої сили на ринку праці Хмельницької області в 2008-2010 рр.

Показники	Чисельність громадян, не зайнятих трудовою діяльністю, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, осіб			Відхилення, % 2010/ 2008	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць, осіб			Відхилення, % 2010/ 2008	Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію, осіб			Відхилення, % 2010/ 2008
	2008	2009	2010		2008	2009	2010		2008	2009	2010	
Усього, осіб	24120	34969	20206	-16,2	1057	724	332	-68,6	23	48	61	+165,2
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	1438	2028	1584	+10,2	45	28	45	0	32	72	35	+9,4
Професіонали	1247	841	1470	+17,9	122	91	59	-51,6	10	20	25	+150,0
Фахівці	1748	2371	1608	-8,0	66	73	25	-62,1	26	32	64	+146,2
Технічні службовці	1140	1441	926	-18,8	35	26	17	-51,4	33	55	54	+63,6
Працівники сфери торгівлі та послуг	2444	3299	2072	-15,2	139	83	42	-69,8	18	40	49	+172,2
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств,	1205	1377	498	-58,7	12	3	2	-83,3	100	459	249	+149,0
Кваліфіковані робітники з інструментом	2346	4642	2981	+1,2	246	167	55	-77,6	10	28	54	+440,0
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування	4767	7818	4682	-1,8	262	190	64	-75,6	18	41	73	+305,6
Найпростіші професії	7785	10152	4385	-43,7	130	63	23	-82,3	60	161	191	+218,3

Виявлений дисбаланс на ринку праці Хмельниччини, зростання навантаження на одне вільне робоче місце, свідчить про зростання ролі індивідуального підприємництва у забезпеченні зайнятості населення та соціально-економічного розвитку регіону.

Аналіз розвитку малого бізнесу на Хмельниччині за 2007-2010 роки, показав, що відсоток громадян, які зайнялись підприємництвом, із загальної чисельності тих, хто вийшов з лав безробітних за цей період, є досить великим порівно з іншими роками. Чисельність громадян, котрі зайнялись підприємництвом наведені у табл. 2 :

Таблиця 2 - Динаміка чисельності безробітних Хмельницької області, що розпочали власну справу і суми одноразових допомог, виплачених їм

Показники	Роки			Темп зростання 2010/2007, %
	2007	2008	2010	
Чисельність безробітних, зареєстрованих як підприємці на початок року, осіб	3100	2821	1159	37,8
Чисельність безробітних, які отримали допомогу по безробіттю одноразово у звітному періоді, осіб	1541	1643	533	34,6

Чисельність зареєстрованих підприємців Хмельницької області у 2010 році, порівняно з 2007 роком, зменшилась на 62,6 %. Також тенденція спостерігається і за чисельністю осіб, котрі отримали разову допомогу по безробіттю - у 2010 році, порівняно з 2007 роком, зменшення склало 65,4%. Очевидно, більшість громадян надають перевагу пошуку роботи на вже існуючих підприємствах і організаціях з причини нестабільності фінансово-економічного розвитку, недосконалої податкового законодавства, що значно підвищують ризики ведення власного бізнесу, звертаючись при цьому за інформацією і консультаційними послугами у служби зайнятості. Разом з тим, частка осіб, які зваживши всі “за” і “проти”, впевнившись у своїх знаннях і навичках, здібностях і можливостях, розпочинають власну справу, самостійно створюють робоче місце собі, а в ході вдалого ведення бізнесу, розширення кола діяльності, створюють робочі місця ще й і іншим безробітним.

Слід відмітити, що Хмельницьким обласним центром зайнятості проводиться робота зі сприяння у працевлаштуванні незайнятих громадян шляхом організації підприємницької діяльності. Так, за даними представництва Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва у Хмельницькій області, кожна 8 особа, яка була зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності в області протягом останніх двох років, стала підприємцем за сприянням служби зайнятості. Крім того, треба зауважити, що із року в рік підвищувалась якість відбору претендентів серед безробітних, які бажають організувати власний бізнес.

Економічний аналіз самостійно зайнятого населення вимагає вивчення складу та чисельності населення, розподілу за статтю, віком, рівнем освіти, галузями виробництва та просторовим розміщенням. Проведення такого аналізу є вкрай важливим, оскільки на його основі стає можливим розробка регіональної політики щодо формування ефективних механізмів підтримки самозайнятих у пріоритетних галузях виробництва.

В результаті опрацювання доступної статистичної інформації, виявлено, що із загальної чисельності осіб, які отримали одноразову виплату допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності - 720 жінок, що складає 47 %, 619 молодих осіб віком до 35 років або 40 %, 546 осіб з числа сільського населення, що складає 35 %.

Становлення ринкових форм господарювання характеризується інтелектуалізацією самозайнятості. Свідченням цього є зростання числа індивідуальних підприємців, що здійснюють операції з нерухомістю, з охорони здоров'я, надання адвокатських послуг тощо. За аналізований період чисельність осіб, що мають сферу прикладання праці у різних галузях сфери послуг, досягла 43,1 тис. осіб, тобто їх зростання склало 291,2%. На цьому тлі відбувається зменшення чисельності одноосібних виробників у галузях матеріального виробництва, кількість яких за 2008-2010 роки зменшилася на 300 осіб. Це пояснюється двома факторами. По-перше, в цей процес (зростання самозайнятих у сфері послуг та інтелектуальної праці) включаються особи, які мають високий рівень знань і відповідну кваліфікацію. По-друге, сфера послуг вимагає менших капіталовкладень (включаючи і грошові кошти), а ніж ведення підприємницької діяльності у матеріальному виробництві.

Загалом, основними напрямками розвитку підприємництва серед мешканців села були: надання різноманітних побутових послуг населенню (будівництво та ремонт житлових приміщень, перукарські послуги, ремонт побутової техніки, ремонт взуття, пошиття постільної білизни, одягу, відео- та фото- послуги тощо), торгівля продовольчими, непродовольчими товарами та торгівельно-посередницька діяльність, вирощування сільськогосподарської продукції, реалізація продуктів тваринництва. Серед жителів міського населення – надання послуг у сфері туризму, виготовлення меблів, надання хореографічних послуг, надання послуг з вантажоперевезення, виробництво авторського трикотажу, надання послуг у сфері страхування.

Уяву про масштаби індивідуального підприємництва та його питому вагу в загальній структурі зайнятих дає аналіз за статусом зайнятості, що показано на рис. 1:

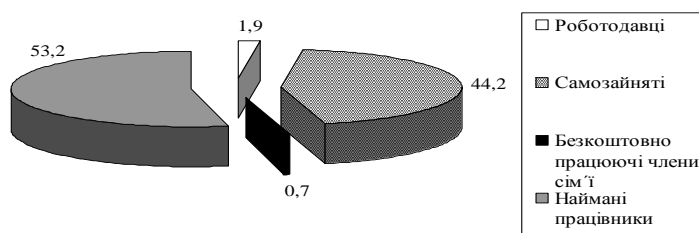

Рис. 1 - Структура зайнятого населення Хмельницької області за статусами зайнятості в 2010 році

Як бачимо, самозайнятість населення є вагомим сегментом ринку праці області і у структурі зайнятості частка самозайнятих складає 44,2 %.

Проведений аналіз засвідчує, що самостійна зайнятість стала реальністю для значної частини економічно активного населення. Завдяки підприємницькій ініціативі значною мірою знято соціальну напругу на локальних ринках праці, люди одержали реальну можливість отримувати доходи.

З цих позицій політика держави стосовно різних форм самозайнятості повинна бути гнучкою і диференційованою з тим, щоб враховувати регіональні відмінності в розвитку економіки та ситуацію на регіональних ринках праці.

В умовах, що сьогодні склалися в Україні, основним завданням державної політики регулювання соціально-трудова відносин є легалізація неформальної зайнятості шляхом вдосконалення існуючого законодавства, приведення його у відповідність до загальноприйнятих норм у цивілізованому світі. Не менш важливим у цьому плані є зняття бар'єрів, що ускладнюють доступ мікробізнесу до кредитних ресурсів та відновлення стимулюючої ролі податків. [1].

Реалізація принципу свободи підприємництва і вибору вимагає усунення чисельних перешкод, найсуттєвішими з яких є: відсутність скоординованої та економічно вивіреної фінансової підтримки підприємництва та сприятливих стартових умов, жорстка фіскальна спрямованість податкової системи, недостатня взаємодія державних і підприємницьких структур тощо.

Ефективна реалізація регіональної регуляторної політики стосовно підтримки економічно доцільного індивідуального підприємництва може бути досягнута завдяки створенню відповідних інституцій, оптимізації її організаційної структури та забезпечення адекватного функціонального наповнення її діяльності [2]. Наявність у регіоні добре розвинутої інфраструктури є підґрунтям для розробки регіонального прогнозу і статистики самозайнятості; моніторингу стану підприємницького середовища; створення бази даних про реальні масштаби виробництва товарів і послуг індивідуалами; досягнення нормативно-правової визначеності і прозорості процедури, пов'язаної з відкриттям власного бізнесу, і забезпечення прав осіб, що самостійно організують собі роботу; відходу від валового підходу до підготовки спеціалістів і зміщення акценту на індивідуальні та групові форми підготовки кваліфікованих кадрів [3].

Засади регіональної політики розвитку самозайнятості повинні базуватися на:

- стимулюванні розвитку підприємницьких структур у сфері матеріального виробництва, що забезпечують екологічну безпеку території, раціональне використання

матеріальних і паливно-енергетичних ресурсів, впроваджують безвідходні, маловідходні ресурсо- і енергозберігаючі технології;

- першочерговому розвитку самозайнятості, що забезпечують стабільні надходження в місцевий бюджет і таким чином здійснюють активний вплив на соціальні перетворення в регіоні;

- формуванні моделі зайнятості, що найбільшою мірою відповідає специфіці трудового потенціалу регіону (інтелектуальна, інформаційна, аграрна, трудопоглинаюча, трудозберігаюча), з урахуванням основних тенденцій, що відбуваються на регіональному ринку праці;

- підтримці форм самозайнятості, що здатні забезпечити гідний для людини рівень добробуту, створити приблизно рівні життєві шанси для всіх громадян і не допустити різкої поляризації в рівні життя [4].

Висновки. Ігнорування та недооцінка різних форм самозайнятості значною мірою погіршують ситуацію на регіональних ринках праці. Зростання чисельності самозайнятих значною мірою знімає соціальну напругу на регіональних ринках праці. Неформальний сектор сприяє більш повному задоволенню споживчого попиту населення і більш ефективному функціонуванню реального сектора економіки. Ефективно функціонуючі індивідуальні підприємці формують прошарок середнього класу, що є стратегічним завданням для України і потребує регулювання як з боку держави, так і з боку місцевих органів влади.

Література:

1. Людський розвиток в Україні : 2003 рік : Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 290 с.
2. Гейц В. М. Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку // За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. – 1008 с.
3. Лібанова Е. М. Ринок праці / Е. М. Лібанова – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 223 с.
4. Козоріз М.А. Вплив підприємництва на розв'язання соціально-економічних проблем // М.А. Козоріз // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України. – 2003. – Вип. 5. – С. 188-193.
5. Купалова Г. І. Соціально-економічний аналіз самозайнятості сільського населення: методологічні та практичні аспекти // Г. І. Купалова // Зайнятість та ринок праці. – Вип. 17. – К. : НЦ ЗРП, 2002. – С. 3-13.